کورد و مافی چارەی خۆنووسین.. ڕێزا شوان

مافی چارەی خۆنووسین چییە؟

زاراوەی " مافی چارەی خۆنووسین " کە لە بواری سیاسەتی نێودەوڵەتی و زانیاری سیاسیدا هاتۆتە ئاراوە، بووە بە زاراوەیەکی یاسایی و سیاسی جیهانی. ئاماژە بەوە دەکات، کە هەر نەتەوە و گەلێکی خاوەن ناسنامەی جیاواز، مافی ئەوەی هەیە کە خواستە سیاسییەکانی خۆی دیاری بکات و شێوازێکی سیاسی دروستیش بگرێتەبەر بۆ هێنانەدی ماف و داوا ڕەواکانی و بەڕێوەبردنی ژیانی گەلەکەی، لە چوارچێوەیەکی یاسایی و دەستووریدا. بە بێ دەست تێوەردانی دەرەکی، یا سەرکوتکردنی بە هێز لەلایەن دەوڵەتانی بێگانەوە.
تا ئەمڕۆ کۆمەڵێک بڕیارنامە و ڕاگەیاندن، لەلایەن کۆمەڵەی نەتەوە یەکگرتووەکان و چەندین کۆنفرانسی نێودەوڵەتی، دەربارەی یاسایی و ڕەوایی مافی چارەی خۆنووسین ڕاگەیاندراون. هەموویان پشتگیری لەم مافە دەکەن و جەخت لەسەر جێبەجێکردنی دەکەنەوە. بە کورتی مافی بڕیاری چارەی خۆنووسین، مافێکی ڕەوای هەر گەلێکی ماف زەوتکراو و نیشتمان داگیرکراوە. وەک گەلی کوردمان.
هەر لەم بارەیەوە، لە بڕیارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکاندا، جەخت لەسەر ئەوەش کراوە، کە نەگونجانی ئاستی سیاسی و ئابووری وکۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری، نابێت ببێت بە هۆکارێک، بۆ ڕێگرتن و بیانوو پێگرتن، بۆ دواخستنی سەربەخۆیی گەلانی هەرێمەکان، کە دەسەڵاتی خۆ بەڕێوەبردنیان نییە.
لە کۆنگرەی ئاسایش و هاوکاری وڵاتانی ئەوروپادا، کە لە (١- ٨ - ١٩٧٥) لە شاری (هەلسنگی) لە فنلەندا بەسترا، (٣٣) وڵاتی ئەوروپی و ئەمریکاش بەشداریان تێدا کرد، تێکڕا جەختیان لە مافی چارەی خۆنووسینی گەلان کردەوە. کە هەر گەلێک بە یەکسانی وبەبێ جیاوازی، مافی ئەوەی هەیە، کە بڕیار لە چارەنووسی خۆی بدات و سیاسەتی ناوخۆ و دەرەوەی بکێشێت، بەبێ دەست تێوەردان و فشاری دەرەکی.
لە کۆنگرەی جیهانیش بۆ مافەکانی مرۆڤ، کە لە (١٤- ٥- ١٩٩٣) لە (ڤیەنا) ی پایتەختی نەمسا، بە سەرپەرشتی نەتەوە

یەکگرتووەکان بەسترا، لە راگەیاندنی کۆتایی بەشداربووانی ئەم کۆنگرەیەدا، تێکڕا دووبارە جەختیان لەسەر یاسایی مافی چارەی خۆنووسینی گەلان کردەوە. پشتگیریشیان بە دەقی ئەو بڕیارە راگەیاندراوانە دەربڕی کە پێشتر دەربارەی مافی چارەی خۆنووسین دەرکراون.
کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان، لە ساڵی (١٩٧٣) دا، لە بڕیاری ژمارە (٣٩٧٠) دا، داوای لە هەموو وڵاتانی ئەندام کرد. دان بە مافی چارەی خۆنووسین و سەربەخۆیی گەلاندا بنێن و هاوکاری مادی و لۆجستی و هەموو جۆرە یارمەتییەکی پێویستی تری ئەو گەلانە بکەن، کە لە پێناوی ئەم ئامانجانەدا خەبات دەکەن.
چۆن نەتەوەکان بە مافی چارەی خۆنووسین دەگەن:
ئەم مافەش بەخشین نییە، بەڵکو مافێکی رەوا و یاساییە. رووبەڕووی هیچ کێشەیەکی یاساییش نابێتە. چونکە هەموو بڕیارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان و رێکەوتننامە نێودەوڵەتییەکان، دانیان بەم مافەدا ناوە و کۆکەن لەسەری و جەختی لێدەکەنەوە.
ئەزموونە مێژووییەکان ئەوەیان سەلماندووە، کە رێزگرتن لە مافی چارەی خۆنووسینی گەلان و جێبەجێکردنی. هۆکارێکی گرنگە بە بەهێزکردنی پەیوەندیی دۆستایەتی و هاوکاری و رێز و خۆشەویستی لەنێوان وڵاتان و گەلانی جیهاندا. هۆکار و پاڵپشتێکی بەهێزیشە بۆ بەرقەراربوونی ئاشتی و خۆشەویستی و سەقامگیری لە جیهاندا.
شارەزای بێلایەنی نەتەوە یەکگرتووەکان (ئەلفرێد دی زایاس) دەڵێت:" ئاشتییەکی هەمیشەیی، بریتییە لە جێبەجێکردنی مافی چارەی خۆنووسین بۆ هەموو گەلان، بەبێ جیاوازی. " ئاماژەی بەوەش کردووە کە:" حاشاکردن لە جێبەجێ کردنی مافی چارەی خۆنووسینە، کە بەربەرەکانی دروست دەکات).
هەر ئاسایش و سەقامگیرییەک، بە هێز و توندوتیژی و سەرکوتکردن و دەمگرتن و ستەملێکردن و کوشتن و بڕین و زۆرەملێ بسەپێنرێت و نکووڵی و حاشا لە ناسنامە و لە مافە رەوا نەتەوەیی نەتەوەکانی تر بکرێن و مافی چارەی خۆنووسین و سەربەخۆیی بە ناپاکی و بە تاوان و بە جوداخوازی بزانن، ئەوە ئاسایش و سەقامگیری نییە، بەڵکو ئەمانە تاوانن بەرانبەر بە گەلانی ئازادیخواز و رزگاریخواز، کە دەیانەوێت مافی چارەی خۆنووسینی خۆیان دیاری بکەن. داگیرکەرانی کوردستان، زۆر زیاتر لەم سیاسەتە سەقەت و رەفتارە نامرۆیانە، دەرهەق بە گەلی کوردمان پەیڕەوی

دەکەن.
لە دوای کۆتایی جەنگی جیهانی دووەمەوە، مافی چارەی خۆنووسین و جیابوونەوە و سەربەخۆیی، بوون بە چەمکێکی جێگیر و چەسپاو و جێبەجێ کراو. چەندین گەل و وڵات مافی چارەنووسی خۆیان دیاری کرد و دەوڵەتی سەربەخۆی خۆیان راگەیاند. کە لە ئەمڕۆدا ئەندامن لە کۆمەڵەی نەتەوە یەکگرتووەکان و ئاڵاکانیان لەسەر بارەگاکەیدا دەشەکێنەوە. ئەم مافە تەنها پەیوەندی بە وڵاتانەوە نییە، بەڵکو لە بنەڕەتدا پەیوەندی بە گەلانەوە هەیە، گەلێکی گەورە بن یا بچووک بن.

شێواز و رێگای مافی چارەی خۆنووسین:

١ـ بە رێگای ریفراندۆم (راپرسیی گشتی): ئەم شێوازەش باشترین رێیە، بە ئەوەی گەلانی ئازادیخواز بە ئازادی دەنگ بدەن و بڕیار لە مافی چارەنووس و سەربەخۆیی و ئایندەی خۆیان بدەن. ئەم راپرسییەش یاساییە، دژ بە هیچ یاسایەکی نێودەوڵەتی نییە. پەیوەستە راپرسییەکەش، بە سەرپەرشتی نەتەوە یەکگرتووەکان ئەنجام بدرێت. نموونەی ئەم شێوازەش: جیابوونەوە و سەربەخۆیی (تەیموری رۆژهەڵات) لە ئەندەنۆسیا لە رۆژی (٢٠ / مای/ ٢٠٠٢) دا. هەروەها جیابوونەوەی (ئەریتریا) لە (ئەسیوپیا) لە رۆژی (٢٣/ مای/١٩٩٣) دا. سەربەخۆیی (کۆماری باشووری سودان) لە سودان لە رۆژی (٩/ یولیۆ/ ٢٠١١) دا. جیابوونەوەی (کۆسۆڤۆ) لە (سربیا) لە رۆژی (١٧/ فبرایەر/ ٢٠٠٨) دا.

٢ـ بە رێگای خەباتی چەکدارییەوە: گەر داگیرکەر و دەسەڵاتی خۆسەپێن رازی نەبوون کە بە شێوازی گفتوگۆ و ئاشتی و بە ریفراندۆم، گەلی ژێردەستەکراو و نیشتمانی داگیرکراویان، نەتوانن مافی چارەنووس و سەربەخۆیی دەستەبەر بکەن. ئەو نەتەوە و نیشتمانە داگیرکراوە، مافێکی رەوای خۆیانە، کە لە پێناوی مانەوەی خۆیان و بەرگریکردن لە نیشتمانەکەیان و رزگاربوونیان لە داگیرکەران، ناچاربن پەنا بە شۆڕش و راپەڕین و خەباتی چەکداری بەرن. ئەم رێبازەش تا ئەمڕۆش باوترین و بڵاوترین خەباتە، بە ملکەچکردنی داگیرکەران و دەستەبەرکردنی مافە رەواکانیان و هێنانەدی مافی چارەی خۆنووسین و بڕیاردان لە جیابوونەوە و راگەیاندنی سەربەخۆیی خۆیان. نەتەوە یەکگرتووەکانیش، بەرگری و پەنابردن بە راپەڕین و شۆڕشی چەکداری بە مافێکی رەوای گەلانی ستەملێکراو دەزانێت. بۆ نموونە (کۆماری جەزائیر) لە ڕێی شۆڕشێکی چەکدارییەوە، توانی

لە فەرەنسا رزگاری بێت و لە (٥/ یۆلیو/ ١٩٦٢) دا سەربەخۆیی خۆی رابگەیەنێت. نموونەی تر زۆرن، کە کە لە رێی بەرگری و خەباتی چەکدارییەوە، نیشتمانەکەیان لە داگیرکەر رزگارکرد.

کورد و مافی چارەی خۆنووسین و سەربەخۆیی کوردستان:

بە پێی چەندین لێکۆڵینەوە و توێژینەوە، کە لەلایەن مێژووناسان و رۆژهەڵاتناسان و گەڕیدەکانەوە ئەنجام دراون، وەکو گەواهی مێژوویش، بە سەدان بەڵگەی مێژوویی و کەرەستەی بەردین و قوڕین و کانزایی کە لە ئەشکەوت و شوێنەوارەکانی کوردستاندا دۆزراونەتەوە. بەشێکیان لە مۆزەخانەکانی عێراق و ئێران و تورکیا و سوریا و وڵاتانی ئەوروپا و ئەمریکایان پێ رازاندوونەتەوە. شوێنەوارێکی زۆری کوردستانیش تا ئەمرۆش کوێرەوە نەبوون و مەرک و رەسەنایەتی گەلی کوردیان پێوە دیارە، لەو باوەڕەشدام، چەندین شوێنەواری و دێرینگای ترمان هەیە، تا ئەمڕۆ نەدۆزراونەتەوە. مەبەستم لەو پێشەکییە، رەسەنایەتی گەلی کوردمانە لە رۆژهەڵاتی ناوەراست و لە جیهاندا، وەڵامێکیشە بە نەیارانی کورد، کە نکووڵی لە رەسەنایەتی و لە شارستانیی کورد و لە مێژووی دوور و درێژی پێ لە سەروەری و شکۆدارییمان دەکەن. بێگومان کوردستان لانکەی یەکەمین و رەسەنترین شارستانییە لە هەموو جئهاندا.

ئەگەر بە پێوەر و بنەما سەرەکییەکانی ئەمڕۆ، گەل پێناسە بکرێت و بەگەل بناسرێت. بێگومان هەموو مەرج و بنەماکانی گەل، لە گەلی کوردماندا هەن کە ئەمانەن:

١ـ ئەمەی کورد خاوەنی جوگرافیایەکی هاوبەشین کە کوردستان نیشتمانی هەموومانە. گەرچی بە زۆرداری و ناڕەوایی دابەش کراوە. بەڵام ئەمەی کورد هەرگیز دان بەو دابەشکردنەدا نانێین و هیچ سنوورێک لە بەردەم هەستی نەتەوایەتیماندا بوونی نییە.

٢ـ زمانێکی یەکگرتووی هاوبەشمان هەیە کە زمانی کوردییە، رەسەن و دەوڵەمەندە.

٣ـ مێژوویەکی دێرین و درێژی پێ لە سەروەری و شکۆداریی هاوبەشمان هەیە.

٤ـ بەرژەوەندییەکی ئابووری هاوبەشمان هەیە.

٥ ـ خاوەنی تایبەتمەندی نەتەوەیی خۆمانین و کولتوور و داب و نەریتی خۆمان هەیە.

٦ـــ هاوبەستەبوونمان بە کورد و کوردستان هەیە و شانازی بە نەتەوەکەمانەوە دەکەین.

٧ ـ خاوەنی هیوا و ئامانجێکی هاوبەشین و، چارەنووسمان پێکەوە گرێ دراوە.

٨ـ لە رووی سیاسی و کۆمەڵایەتی و رۆشنبیریشەوە، لە ئاستێکی پێویست داین.

٩ـ چەندین پارتی سیاسی کوردیمان هەیە.. هێزی بەرگریمان هەیە، کە هێزی پێشمەرگەی کوردستانە.
١٠ـ ئاڵای تایبەتی خۆمان هەیە.. کە ئاڵای چوار رەنگی کوردستانە.

واتە ئەمەی کورد، هەموو خەسڵەت و مەرج و تایبەتمەندی و بنەماکانی گەلمان تێدایە. ئەمانەش پێویستن بۆ هەر کۆمەڵێک کە بە گەل بزانرێت و مافی چارەی خۆنووسین و دەوڵەتی سەربەخۆی هەبێت. ئەو تەنگەژانەی کە لە بەردەم دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردستان دان، تەنگەژەی یاسایی نین، بەڵکو تەنگەژەی سیاسین. لەلایەن تورکیا و ئێران و عێراق و سوریاوە دروست کراون، کە کوردستانیان بەسەردا دابەش کردووە، بەردەوامیش گەلەکۆمە لە گەلی کوردمان دەکەن و، پیلان لە دژی هێنانەدیی خواستەکانی گەلەکەمان دەگێڕن. ئەوان دان بە ناسنامەی کوردا نانێن و، بێ شەرمانە دەڵێن ئێمە ناهێڵین دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی دابمەزرێت. ئەوان خاکی کوردستان بە موڵکی خۆیان دەزانن. بە دڵنییاوە سەرکەوتن بۆ ئەمەی کورد دەبێت و ملکەچیش بۆ ئەوان دەبێت. ئەمەی کورد خاوەنی خاک و زمان و کولتوور و شوناسی نەتەوەیی جیاوازین و تایبەتمەندی خۆمان هەیە. هیچمان لە تورک و لە عەرەب و لە فارس کەمتر نییە. ئەمەی کورد دژی هیچ گەلێک نین. زیادەڕەویی و دەمارگیری نییە، بەڵکو راستییە و دەبێت بیزانن، کە دەڵێم: تا کورد سەربەخۆیی بەدەست نەهێنێت و دەوڵەتی کوردستان دانەمەزرێت. نە تورک و نە فارس و نە عەرەب، ناتوانن بە ئاسوودەیی و بە ئاشتی بژین و پاڵی لێبدەنەوە. تا رۆژێک زووتر کوردستان ببێت بە دەوڵەت، لە بەرژەوەندیی هەموو گەلانی ناوچەکە دایەوە. زووتریش ئاشتی و سەقامگیری باڵ بەسەر ناوچەکەدا دەکێشن.
لە ئەنجامی کۆتایی شەڕی جیهانی یەکەم لە ساڵی (١٩١٨) دا، چەند ئیمپراتۆریەت و دەوڵەتی گەورە هەڵوەشێنرانەوە، لەوانەش دەوڵەتی

عوسمانی و روسیای قەیسەری و ئەڵمانیا بوون. بزووتنەوەی رزگاریخوازی گەلانی چەوساوەش دەستی پێکرد. کە داوای ئازادی و مافی چارەی خۆنووسین و سەربەخۆیی نیشتمانەکانیان دەکرد، دوور لە خۆسەپاندن ئیمپریالیزم.

نهێنییەکانی رێکەوتننامەی (سایکس بیکو :١٦/ مای/ ١٩١٦) ش بە گەلان ئاشکرا بوون، کە لە نێوان بەریتانیا و فەرەنسا و بەسترا و رووسیای قەیسەری و ئیتالیاش پاڵپشتیان لێکرد. واژۆیان لەسەر بەندەکانی کرد. بەپێی ئەم رێکەوتننامەیە، میراتی دەوڵەتی عوسمانیان بەسەر خۆیاندا دابەش کرد. ئەمەش دژی بەرژەوەندیی گەلان بوو، بە تایبەتیش دژی بەرژەوەندی و هیوا و خواستەکانی گەلی کوردمان بوو. کە بەپێی ئەم رێکەوتننامە ناڕەوایە، کوردستان بەسەر تورکیا و ئێران و عێراق و سووریادا دابەش کرا. ئەمەی کورد بوینە قوربانی ئەم تاوان و ستەمە. کە تا ئەمڕۆش باجی ئەو رێکەوتننامەیە و ئەو ستەمە مێژووییە دەدەینەوە.

تا رادەیەک هیوامان بە پەیماننامەی (سیڤەر :١٠/ ئاب/١٩٢٠) بوو، لە پاریس واژۆیان لەسەر کرد، لە بەندەکانی (٦٢، ٦٣، ٦٤) ی بڕگەی سێیەمدا، بنەما یاسایەکانی مافی چارەی خۆنووسینی گەلی کوردیان دیاری کردووە، جەختیشیان لە مافی سەروەریی کورد لەسەر خاکی کوردستاندا کردووە. هەر بەپێی بەندی (٦٢)ی ئەم رێکەوتننامەیە، رێ بە ولایەتی (موسڵ) یش دەدرێت کە بچێتە پاڵ کوردستان. بەڵام بە داخەوە کە لە پەیماننامەی (لۆزان:٢٤/ تەموز/ ١٩٢٣) لە کە لەسەر داوای تورکیای کەمالی واژۆکرا، هەموو ئەو بەڵێنانەی کە لە (سیڤەر) بە کوردیان دابوون، لێیان پاشگەزبوونەوە و بە جارێ ئەمەی کوردیان بە هیوا کرد و پەراوێزیان کردین. پەیمانی لۆزان بە تایبەتی لە دژی خواستەکانی گەلی کوردمان بەسترا. ئەم تاوانەش پەڵەیەکی قێزەوەن و شەرمەزارییە. بە نەوچەوانی دەوڵەتە هاوپەیمانەکان، چونکە ئەوان بەرپرسی سەرەکین لە هەموو ئەو تاوانانەی کە دەرهەق بە گەلی کورد کران و دەکرێن. بە تایبەتیش بەریتانیا. کە تا ئەمڕۆش لە ئەنجامی ئەو ستەم و ناهەقییانە، خوێن لە جەستەی گەلەمان دەچۆڕێتەوە و بە هەزاران قوربانیمان داوە. تا ئەمڕۆش ئەمەی کورد کە (٧٥) ملیۆن کوردین، گەورەترین گەلین لە جیهاندا، کە دەوڵەتێکی سەربەخۆمان نییە. کەچی لە ئاسیا و ئەورۆپادا، دەوڵەتی وا هەن کە ژمارەیان لە ملیۆنێکیش کەمترن. خاوەنی دەوڵەتی خۆیانن و دانیان پێیان ناون. ئەمەیە ناڕەوایی و نایەکسانی و نادادپەروەری و دووفاقی نێودەوڵەتی.

بەڵام کورد ملکەچی داگیرکەرانی کوردستان نەبووە و نابێت. زیاتر سەدەیەکە لە خەبات و تێکۆشانێکی بەردەوام داین و بەردەوام دەبین، چەندین ڕاپەڕین و شۆڕشمان هەڵگیرسان. کۆڵنادەین و ناسرەوین.. تا سەردەکەوین.
لە ئەمڕۆدا، گەلی کوردمان، سەنگ و پێگەیەکی نێودەوڵەتی هەیە. خەریکە پرسی کورد ببێت بە پرسێکی جیهانی. دەوڵەتانیش گەیشتوونەتە ئەو بڕوایە، کە بەراورد لەگەڵ گەمەکارانی دیکەی سیاسی لە ناوچەکەدا، کورد دەتوانێت رۆڵێکی سەرەکی هەبێت لە بە سیکولارکردنی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست.
شایەنی باسیشە، کە کوردستان پێگەیەکی جیوسیاسی و ستراتیجیی و ئابووری گرنگی لە ناوچەکە و لە جیهاندا هەیە. زۆریش دەوڵەمەندە لە کانزا و سامانی سروشتی و وزە و لە ئاوی شیرین و لە نەوت و لە گاز. دەرهێنانی نەوت و بوونی یەدەکێکی زۆری نەوت لە خاکەکەماندا، هەندەی تر گرنگی شوێن و پێگەی کوردستانیان شیرینتر کردوون. ئەمانەش فاکتەرێکی بەهێزی ترن، بۆ راگەیاندنی سەربەخۆیی کوردستان. گەشبینم و بڕوام وایە کە لە داهاتوویەکی نزیکدا، گۆڕانکاری لە نەخشەی سیاسی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا دەبینین، سەیریش نییە کە لەسەر ئەو نەخشەیەدا (کوردستان)ی سەربەخۆ ببینین.
(چارلز تانۆک) ئەندامی پەرلەمانی ئەوروپا، دەڵێت:"مێژوو پێمان دەڵێت، کاتی ئەوە هاتووە بەریتانیا، لە ریفراندۆمی داهاتوودا، پشتیوانی سەربەخۆئ کوردستان بکات".
دامەزراندنی دەوڵەتی کوردستان ئەستەم و خەون و خەیاڵ و وەینە نییە. هەر خەون و خەیاڵە، لە سایەی بڕوا و خەبات و تێکۆشان و خۆڕاگری و کۆڵنەدانەدا، دەبنە راستی و دێنەدی. زۆر گەشبینم و لەو باوەڕەدام، کە خۆری دەوڵەتی کوردستان گزنگی داوە و رۆژ بە ڕۆژ بەرزتر دەبێتەوە. لە هەڵهاتنەوە نزیک دەبێتەوە.

بەڵام پێویستیمان بە یەکێتی و یەکهەڵوێستی و یەک وتاری نەتەوەیی کوردی هەیە. پێویستیمان بە ئاشتەوایی و بە رێکخستنی ناوماڵی کورد و بە کۆتاییهێنان بە ململانێ و بە ناکۆکی و بە مشتومڕ و لەیەکتری دابڕان هەیە. پێویستیمان بە ئەوەیە هەیە، کە بەرژەوەندییەکانی گەلەکەمان، لە سەرووی هەموو بەرژەوەندییەکمانەوە بێت.

پێویستیمان بە بەستنی کۆنگرەی نیشتمانی نەتەوەیی کوردی

هـەیە، کە هـەمـوو بەشـەکانی کوردستان بەشداربـن تێـیدا. بە
کـــۆدەنگی و بەبـــێ تـــرس و چەکەرە، بـــڕیار لە پرســـە
چارەنووسسازەکانی، ئەمـڕۆ و داهاتووی کورد و کوردستان بـدەن.
بێگومان چارەنـووسی هـەمـوو کـورد، یـەک چـارەنـووسـە.

رەزا شـوان
نەرویـج: ٢٠٢٥